

Varia Istorica
grecă

MORMENTUL
ȘTEFAN-CEL-MARE

DE

DIONISIE OLINESCU

Profesor, membru corespondent al Societății geografice române
și al Comisiei c. r. de arte și monumente istorice din Viena.

249807

SLATINA
TIPOGRAFIA SOCIETATII

1898.

Inu.A.34.599

MORMÂNTUL
LUI
ȘTEFAN-CEL-MARE
DE
DIONISIE OLINESCU

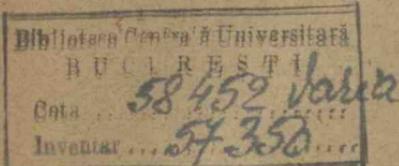
*Profesor, membru corespondent al Societății geografice române
și al Comisiei c. r. de arte și monumente istorice din Viena.*

57350

DONATION

SLATINA
TIPOGRAFIA SOCIETATII
1898.

PC188/02

B.C.U. Bucuresti

C57350

M O R M È N T U L
LUI
ȘTEFAN-CEL-MARE
DE
DIONISIE OLINESCU

Profesor, membru corespondent al Societății geografice
române și al Comisiei c. r. de arte și monumente
istorice din Viena.

«Numele lui Ștefan-cel-Mare nu mai puțin răsună astă-dă—dice Vasile Alexandri¹⁾)—de cât în frumosenele timpuri, când steagurile sale fălfăiau falnic din vîrful Carpațiilor până la țermurile Dunăre și ale Mărei Negre. Încă astă-dă, pe înaltul munteilor, și în adâncul văilor, în orașe și în sate, în palaturi și în bordăe, pretutindeni numele său se pomenește cu mândrie și recunoștință de tot acela ce se dice **Român**. Românul îl atribue tot cei pare curios, mare, vitejesc și chiar neînțeles. Oră-ce cetate, oră-ce zid, oră-ce val, oră-ce șanț, întrealtă-l, cine l'a făcut, el își va răspunde: Ștefan-cel-Mare. Oră-ce pod, oră-ce biserică, oră-ce fântână, oră-ce curte sau palat vechiū, el va raporta eroului său. Oră-ce bunătate, oră-ce aședămînt, ale căruia rămașițe mai trăgănează până

¹⁾ Calendarul pentru poporul român, pe anul 1846, f. 43.

astă-dă, ori-ce legiuire omenească, ori-ce puneră la cale înțelepte, Ștefan Vodă le a urzit, își va ădice el, și iar Ștefan Vodă. În sfîrșit, acest Domn, pentru Moldovenă, resumă toate faptele istorice, toate monumentele, toate isprăvile și instituțiunile făcute cu cinci veacuri de atâția stăpânitoră».

Mormântul acestuia Domn eroă, despre care poporul român pomenește cu atâtă mândrie și emoție, și îl atribue tot ce-i mare și vitezesc din trecut, se află în Bucovina, în mănăstirea Putna. Ea este situată la poalele munților, în districtul Rădăuților. Capitala acestui district este orașul Rădăuți, situat pe linia ce duce de la Suceava spre Cernăuți, capitala Bucovinei. La 30 de kilometri de acest oraș, spre apus, la poalele munților Carpatini, într-o regiune romantică, se află comuna Putna, în care fie-care loc și fie-care culme amintește o faptă măreață din trecutul Românilor, aproape o legendă. La capătul acestei comune se află mănăstirea Putna, înființată de către Ștefan-cel-Mare.

Mănăstirea este înconjurată cu un zid cu mătărede, având, spre răsărit, poarta de intrare cu un turn înalt, și spre apus, un alt turn, în care se păstrau în timpuri de restrînte tesaurele mănăstirei și ale boerilor.

Zidurile mănăstirei nu sunt de pe vremea lui Ștefan-cel-Mare, ci din timpul lui George Ștefan Vodă, care a reînnoit-o, după ce-a dărâmat-o Vasile Lupul și Căzaciile lui Timuș. Astă o adeverește inscripția slavonă de asupra ușei de intrare a bisericei:

„Această biserică a înnoit-o Io Georgi Ștefan Voievod și s'a săvîrșit în dilele lui Istratie Dabija Voievod, în anul 7170 (1662).“

Toată biserica mănăstirei este presărată de mor-minte, cără aparțin familiei lui Ștefan-cel-Mare.

Plină de emoții ne trecem porticul, pronaosul și naosul bisericii, spre a ne apropiă de mormentul lui Ștefan-cel-mare, care se află în dreapta naosului său templului bisericii.

„Apropierea de mormentul lui Ștefan îți umple sufletul de niște mișcără lăuntrice, cără te transportă în trecutul cel glorios al țării, condusă de acest extraordinar bărbat, mare erou și mare politic. Mișcarea sufletească te însiorează, te umple de lacrimi și te sgudue în totă existența fizică și spirituală. Ce va fi fost el în viață lui, dacă numai umbra lui are atâtă putere morală?” (Melchisedec, o vizită la câteva mănăstiri din Bucovina, f. 252).

Un mausoleu de peatră, cu părți de sticlă și decorat cu arabescură indică mormentul lui Ștefan-cel-Mare. Un acoperământ, sau, cum se dice în limba eclesiastică, un pocrovă de catifea roșie, brodat cu flori de aur, acoperă peatra mormentală.

Pe marginea pocrovețuluи se află următoarea inscripție slavonă (bulgară eclesiastică), pe care o dăm aici în traducere:

„Io Bogdan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnitorul țării Moldovei, a înfrumusetat și a acoperit cu acest acoperământ mormentul tatălui său Io Ștefan Voevod, care a domnit în țara Moldovei 47 de ani și trei luni și carele s-a mutat pe vecinul locaș în anul 7012 (1504), luna Iulie, ziua de două, în ora a patra din zi.”

De desuptul acestuia acoperimânt se află peatra mormentală, de forma unui trapez, care este de marmoră albă și decorată cu ornamente gotice.

Pe marginea pietrei mormentale se află urmă-

torea inscripție slavonă (bulgară ecclesiastică):

«Evseviosul Domn Io Ştefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu, Domn al țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, ctitorul și șiditorul acestuia sfânt locaș, carele aici dace și s'a mutat la vecinicele locașurii în anul 7... luna... și a domnit anii....»

Data morței lui Ștefan cel mare lipsesc și este indicată numai pe pocrovățul făcut de fiul lui, de Bogdan Voevod. Inscriptia mormentală a fost, deci, pregătită de însuși Stefan cel Mare.

In decenile din urmă său aședat, lângă mormântul lui Ștefan cel mare, mai multe urne de sticlă. In ele se află, după cum arată hârtiutele de-asupra capacelor urnelor, resturile aflate în mormântul lui Ștefan cel mare și în cele-lalte morminte ale bisericei la anul 1856, când ele au fost deschise de guvernul austriac. Cităm din aceste resturi: o parte dintr-o chlamidă domnească, de sigur din mormântul lui Ștefan cel mare, câteva inele de aur din mormântul lui Bogdan-Vodă, o maramă sau broboadă a unei Doamne, brodată cu sîrme de aur, și o pâreche de cercei de aur de formă lungăreată și lucrărăți à jour.

Grigore Urechia, în cronica sa, dice astfel despre moartea lui Ștefan cel Mare.

„In anul 7012 (1504), multă vreme dacă său întors Ștefan Vodă de la Pocuția, la scaunul său, la Suceava, fiind bolnav și slab de anii, ca un om, ce era întratăția anii, în patru-deci și șapte tot în resboae și ostenele și neodihnă, în toate părțile: de se bătea cu toții și după multe resboaie cu noroc ce au făcut, cu mare jale au răposat Marți, Iulie in 2.

„Era acest Domn om nu mare la stat — întreg la minte, nelenevos și lucrul său scia să-l acopere;

și unde nu cugetați, acolo îl aflați. La lucruri de resboaiе meșter; unde era nevoie însuși se vîra, că vădendu-l ați săi, să nu înderepteze. Și pentru aceea, rar răsboiu de nu biruia. Așadar și unde îl biruiau alții, nu perdea nădejdea; că sciindu-se căduț jos, se rădica d'asupra biruitorilor.

„Ingropat au pe Ștefan Vodă în mănăstirea Putna, cu multă jale și plângere tuturor locuitorilor țerei, cât plângeau toti ca după un părinte al lor; că cunoșteaau toti, că s'a scăpat de mult bine și apărare. Ce după moartea lui, îi diceau sfântul Ștefan Vodă, nu pentru suflet, ci pentru lucrurile sale cele vitejesci, carele nimenea din Domnii nici mai nainte, nici după aceea nu l'au ajuns.“

Două contemporani ai lui Ștefan cel Mare, medicii venețiană doctorul Muriano și Leonard de Massuri, cari au petrecut la curtea din Suceava, descriu caracterul lui în colori forte și.

Leonardo de Massuri dice, că Ștefan „s'a arătat la morțe ca și în viață și în sănătate, în același timp teribil și prudent.

„Iară doctorul Muriano scrie din Suceava într'a 27 Decembrie 1502:

„Ștefan este foarte înțelept, iubit de supușii săi pentru clemență, justiția, energia și liberalitatea lui, bine constituie la corp, afară numai de gravul morb, de care sper să-l vindec.

„Ștefan dice, că e înconjurat din toate părțile de dușmană, cu cari avuse până acum 36 bătălii, invingându-i în 34 și fiind învins numai în două.“

Lângă mormântul lui Ștefan cel Mare, se află portretul lui. Este o lucrare de la sfârșitul secolului trecut și o imitație a chipului lui Christos din ceasloavele românești. Căutatura lui Ștefan

cel Mare este a unuī mort; ochiī luī sunt închiși. Portretul acesta nu e adeverat.

Cronicarul Grigore Urechia dice, că Ștefan cel mare a zidit 44 de mănăstiri și biserici. În mai târziu aceste biserici se află zugrăvit și portretul lui, și anume pe peretele de ctitorie din templul bisericilor sau în evangeliile din vremea lui Ștefan cel Mare, care se păstrează acolo până în ziua de astăzi.

Pe părtele de dedicăție din templul bisericilor din Voroneț, Bădeuț și din Petrăuț, toate în Bucovina, se află portretul lui Ștefan cel Mare, al Doamnei sale Maria, al fiului lor Bogdan și al fiicelor lor, și anume la biserică din Bădeuț a fiicei Roxandra și la biserică din Petrăuț a două fizice.

Ștefan cel Mare, de obicei în costum roș, este mic la statură, cu față plină, fără barbă și cu mustăță, cu păr lung, blond și cu capul cam plecat; ține biserică respectivă, oferindu-o lui Isus Christos.

La aceste portrete găsim, însă inconvenientul că bisericele acestea au fost devastate în mai multe rânduri și apoi iar reînnoite. Arhitecții austriaci au constatat că în bisericele din Bucovina se găsesc încă multe pătură de zugrăveli, cari provin de la renoirii. Portretul de la Voronet este din anul 1546, adică când Ștefan cel Mare nu mai trăia.

Un criteriu sigur oferă, însă, portretele lui Ștefan cel Mare ce le găsim pe mai multe obiecte de pe vremea lui, cari n'au fost supuse unei înnoiri și au rămas intacte până în ziua de astăzi. Aceste obiecte sunt dverele sau perdelele de la ușile im-

părătești ale catapetesmei bisericești, epitrafiele și evangheliele.

In tetraevangeliul din biserică Gurahumorului, scris în 1487, pe epitrafisul din biserică de la Petruș, fără dată și pe dvera din mănăstirea Putna, din anul 1500, țustrele dăruite de însuși Ștefan cel Mare, fiind în viață, se află portretul lui, care în execuțare se asemănă mai mult cu portretul din biserică Voronețului. Ștefan este mic la statură, cu față plină, fără barbă, cu mustață și păr lung și blond.

Ștefan cel Mare, care s'a urcat pe tronul Moldovei numai prin munca sa proprie, învingând și alungând din țară pe Petru Aron, se trăgea din familia Dragoșidilor-Mușatești sau Mușătinești, cari, înființând statul Moldovei, au condus, întocmai ca Basarabestii în Muntenia, destinele lui, cu mici intreruperi și precăderi în alte familii, până la suprimarea suveranităței țerei de către Turci, când punga de banii și favorea vizirilor decidea numirea Voevodilor. Familia Dragoșidilor-Mușătinești a fost înrudită cu a Basarabilor, și amândouă, de și de origine din Ardeal, se crede a fi fost descedinte din familia Asanișilor din imperiul româno-bulgar.

In fosta biserică episcopală din Rădăuți găsim mormintele strămoșilor lui Ștefan cel Mare:

După cum ne arată inscripțiunile mormintelor, sunt aci înmormântați «strămoșii săi» bătrânul Bogdan Voevod, Lațco Voevod, Maria, nepoata lui Lațco și strămoasa lui Stefan cel Mare, Roman Voevod, Ștefan Voevod cel Bătrân, carele fu ucis la târgul de la Hârlău, Bogdan Voevod, fratele lui Alexandru Voevod.

Lațco Voevod era din familia lui Dragoș și a

fost domnitor înaintea lui Petru Voievod, care a inaugurat domnia Mușăteștilor.

Resultă, deci, nefindoaenic că Ștefan cel Mare era din familia Dragoșidilor-Mușătești.

Pomelnicul mănăstirei Bistrița amintește ca Dómnele lui Stefan cel Mare pe: «Eudochia, Maria și a doua Maria și Mărușca, mama lui Alexandru».

Alexandru a fost fiul cel mai mare al lui Ștefan cel Mare, și participă, după cum ne spune inscripția de la biserică de la Resboenă, la bătălia de la Valea-Albă, unde Ștefan cel Mare a fost bătut de Turci, și la anul 1481, după cum ne spune inscripția de pe biserică de la Bădeuți din Bucovina, la bătălia de la Râmnice. Fiul lui Alexandru este îngropat în biserică de la Rădăuți. Alexandru a murit în 25 Iulie 1496 și a fost îngropat în mănăstirea Bistrița.

Doamna Mărușca, mama lui Alexandru, trebuie să fi fost deci întâia soție a lui Ștefan cel Mare.

Doamna a doua a lui Ștefan cel Mare a fost Eudochia, din familia voevodilor Olelcovică din Chiev, cu care s-a căsătorit în 5 Iulie 1463. Ea a murit în anul 1467, fără să se scie unde a fost înmormântată. Familia Olelcovică era înrudită cu dinastia domnitore din Polonia și Moscova.

In anul 1472, se căsători Stefan cel Mare, cu Maria, fiica principelui de la Mangop din Crițmeea, care era din familia Comnenilor din Trapezunt. Ea repaosă în 19 Decembrie 1476 și este înmormântată în templul biserică de la Putna. Pe acoperemēntul de mătasă al mormēntului ei, este înfățoșată moartă în costum bizantin și cu coroana pe cap; în colțurile acoperămēntului este brodată pajura bizantină bicefală.

Cea din urmă soție a lui Ștefan cel Mare a fost Maria, fiica lui Radu-Vodă, domnul Munteniei. Ea este înmormântată în mănăstirea Putna, lângă Ștefan cel Mare, în anul 1513, adică după 9 ani de la moartea lui.

Din copiile lui Ștefan cel Mare, pomelnicul de la mănăstirea Bistrița amintește pe: Alexandru, Iliaș, Petru, Bogdan și Olena. Numărul acesta este însă necomplet, căci pe peretele de dedicăție de la biserică din Petrăuți aflăm portretul a două fiice ale lui Ștefan cel Mare și la biserică din Badenți al fiicei Roxandra. În pronaosul bisericii de la mănăstirea Putna se află mormântul Mariei, ce se dice Kneajna, fiica lui «Stefan Voevod» (inscripția mormântului), care a murit în anul 1518. Titlul de «kneajna» se da fetelor și surorilor nemăritate ale domnitorilor. Bogdan este succesorul lui Ștefan cel Mare pe tronul Moldovei și este îngropat în pronaosul bisericii de la Putna, lângă sora sa Maria kneajna. Petru și Vlad Bogdan au murit în copilărie și sunt înmormântați în templul bisericii de la Putna, alătura de mormântul Mariei de la Mangop.

Fiica Elena, născută din căsătoria lui Ștefan cel Mare cu Eudochia de la Chiev, s'a măritat la anul 1484 după Ivan, fiul țaruluși rusesc Ioan III, Vasilievici, care, după moartea tatălui său, era să urmeze pe tronul Rusiei. Ea a avut o soartă tragică. După moarte soțului, Elena și fiul ei Dimitrie erau aprig persecuatai de Sofia, nevasta a doua a țaruluși, care voia numai de cât să asigure tronul pentru fiul ei Vasilie. Țarui, descoperind complotul Sofiei în contra nepotului său Dimitrie, îl incoronează, având el numai vîrstă de 15 ani, ca principe de corona al Rusiei. La anul 1502

însă, în urma intrigilor Sofiei, Elena și fiul ei Dimitrie fură în temniță ca complotanți în contra țarului și fiul Sofiei, Vasile, e proclamat prin-cipe de coroană, în locul lui Dimitrie. Mama și fiul mor sub povara suferințelor în temniță: Elena în 18 Ianuarie 1504, în vîrstă de 40 de ani, și Dimitrie în 14 Februarie 1509, în vîrstă de 25 de ani.

Lăsând la o parte sfîrșitul tragic al ficei sale Elena și nepotulușeū Dimitrie, fost principe de coroană al Rusiei, incuscrirea lui Ștefan cel Mare cu dinastiile slave din nordul Europei: Lituania, Polonia și Rusia și cu dinastia paleologă din Mangop și cea din Persia a rădicat mult prestigiul Moldovei care a avut un rol preponderant între state. Mărirea Moldovei însă se atribue geniului său mare ca general, administrator și domnitor, și cu drept cuvînt posteritatea îl numește Cel Mare.

Ștefan cel Mare a domnit de la 2 Aprilie 1457 până la 2 Iulie 1504. De la inceputul domniei sale, el a fost primit cu entuziasm de poporul moldovenesc, aclamândul la locul «Direptate», la Suceava, cu «multă ană de la Dumnezeu să domnesci». «Si cu voia tuturor l'au rădicat domnide cronicarul Grigore Urechia—și Ștefan Vodă, gătindu-se de mai mari lucruri să facă, nu cercă să așeze țara, ci de răsborie se găti, că aă impărtătit oștei sale steaguri, cari toate cu noroc i-aă venit.»

Ștefan cel mare, la inceputul domniei sale, a reorganisat țara militaresc, sciind bine că țaria unui Stat constă în forța lui militară, în asigurarea liniștei în lăuntru și în pădirea integrităței teritoriului lui contra celor-lalte State vecine,

ce, în vremurile sale, când raporturile internaționale erau foarte slabe și nehotărîte, era de o importanță fără mare.

Posiția geografică a Moldovei era cât se poate de nefavorabilă. La Nord se întindea puternicul regat al Poloniei, la apus regatul Ungariei, la sud Muntenia, care, fiind în legături cu Ungaria și sub suzeranitatea Turciei, era mai tot-dată gata de a neliniști Moldova, iar în dosul Munteniei, peste Dunăre, puternica și fanatică Turcie, care, cu o vehemență ne mai audită amenința toate Statele vecine cu cutropirea. Moldova era atunci mai mare ca acum, aparținându-și Bucovina și Basarabia; dar, cu toate acestea, avea un teritoriu modest față cu teritoriile vaste ale Poloniei, Ungariei și ale Turciei. Independența Moldovei era deci amenințată în orice moment. Si Ștefan cel Mare, în totă îndelungata sa domnie, de 43 de ani, a știut să o menține și să păzi și să ține sus standardul său.

Herberstein, ambasadorul împăratului german Maximilian la curtea moscovită, relatează despre o vorbă înțeleaptă a lui Ștefan-cel-Mare, în *Rerum moscovitorum commentarii* (Francofurti 1600, p. 8):

«Stephanus, crebro în conviviis ejus mentionem faciens diceret: illum domi sedendo et dormitando imperium suum augere, se vero pugnando quotidie vix limites defendere posse.»

In românește:

«Cuscrul mieu țarul de la Moscova, sădând și dormitând, își mărește țara, pe când ești, luptându-mă dîlnic, de abia pot apăra hotarele săi.»

Si cu toate răsboiele sale cele multe, Moldova nu s'a sărăcit, ei prospera. Medicul Muriano raporteză la sfârșitul domniei lui Ștefan-cel-Mare,

că «Moldova este o țară frumoasă și roditoare, bine așeată. Pe întinsurile ei pasc turme de vite. Armata ei constă din 60.000 de oameni. Ștefan este foarte înțelept și iubit de supuși săi pentru clemență, justiția, energia, și liberalitatea lui.»

Si de și „fiind Ștefan-Vodă om răsboinic, dice Urechia, și de-a-pururea trágendu-l inima spre vîrsare de sânge—éră la pace prea lesne se primi”.

De la începutul domniei sale (1457) până la anul 1472, răsboialele lui Ștefan cel Mare au fost indreptate contra Ungurilor, Muntenilor și Tătarilor, spre a și asigura tronul Moldovei contra lui Petru Aron, care ucisese pe tatăl său și amenința necontenit de a ocupa Moldova, când cu ajutorul Ungurilor, când cu acela al Polonilor. Ștefan cel Mare recunoaște chiar de la început supremăția polonă asupra Moldovei, spre a avea mâna liberă pentru atacurile sale contra Ungariei și Munteniei, detronând pe Vlad Țepeș și Radu cel Frumos din Muntenia și ocupând Chilia și Cetatea Albă, ce erau în posesiunea comună a Muntenilor și Ungurilor. Devasteză în mai multe rânduri Transilvania și bate pe Matei Corvin, regele Ungariei, până ce scapă de pretendentul Petru Aron și de amestecul Ungurilor în afacerile Moldovei.

De la 1474 încep luptele lui Ștefan-cel-Mare contra Turciei, care, așteată prin detronarea lui Radu-Vodă din Muntenia, vasalul ei, amenință cu cutropirea Moldovei.

Şahul Persiei, Uzun-Hassan, înrudit cu Ștefan cel Mare prin soția sa Ecaterina, care era o rudă a Doamnei lui Ștefan-cel-Mare, Maria de la Mangop, îl invită, prin ambasadorul său Isac Bey, să mijlocească coalitia tuturor principilor creștini contra Turcilor, dușmanul comun. Ștefan-cel-Mare

intervine pe lângă Papa din Roma pentru formarea unei alianțe antiturce. La Rahova, lângă Vasluï, bate Ștefan-cel-Mare, cu 40.000, după alții cu 50.000 de ostași, armata turcească de 120.000 de oameni, atacă apoi pe Radu-Vodă, aliatul Turcilor, la Râmnic, și nimicește oastea și anexează județul Putnei sau Vrancei la Moldova, devenind Milcovul hotarul sudic al Moldovei. Dice Grigore Urechiă, că „zăbovind Ștefan-Vodă acolo până a se strângere ostile toate, aducând și pe mulți din boerii țărei românești și alți oameni de frunte, acolo au pus prea săi boeri și oameni, de asemenea despărțit din Milcovul cel Mare o parte de pîrîu, ce vine pe lângă Odobești și trece de dâns în apa Putnei și acela până astăzi este hotar țărei Moldovei și țărei Românești.“

Principiul creștinău rămas uimînt de victoria lui Ștefan cel Mare, ca un ce fără seamă pe vremea aceea. Republica venețiană felicită pe Ștefan cel Mare și intervine pe lângă Papa de la Roma, ca să acorde o subvenție lui Ștefan cel Mare, pe care Papa o promite, dar care în urmă este zădărnicită prin intrigile regelui Matei Corvin din Ungaria.

Istoricul polon Dlugosz exlamă, entuziasmat de Victoria lui Stefan cel Mare:

«O bărbat minunat, în nimic mai inferior dușilor eroici, pe cari noi îi admirăm, care, în timpurile noastre, a repurtat cel dinței o victorie strălucită contra Turcilor, dintre principiul lumii; după judecata mea cel mai vrednic a fi numit în fruntea unei coaliții a Europei creștine contra Turcilor.

Turcia amenință din nou cu invasiune Moldova și cucerește Crimeea, împreună cu principatul

Mangopulu, țara d-sale Maria de Mangop. Ștefan cel Mare se adresează printr-o scrisoare către regale Ungariei și totuș principiul creștin, că Turcia vrea să cucerească Moldova, „care este poarta creștinătăței, și ar trebui ajutată pe uscat și pe mare și că numai prin o lucrare comună, s-ar putea tăia dreapta păganismului.“ Stefan cel Mare rămâne, însă, părăsit, căci Papa, regele Matei Corvin și cei-lalți principi creștin nu s-au ținut de promisiunile date. Stefan cel Mare este bătut la Valea Albă sau Răsboen de către Turci, unde puțini Moldoveni au scăpat, preferind să moară cu armele în mână, lângă femeile și copiii lor. Dice istoricul turc Sead-Eddin, că «cădură în mâna Musulmanilor miș de băet și de copile moldovene.» Dice și Stefan-cel-Mare în inscripția de la biserică de la Resboen: „A remas ishanda la Turci și atâția de mulți au perit, cât au înălbit poeana cu trupurile lor, unde au fost resboii și mulți din boerii cei mari au picat, și vitejii cei bună au perit cu totul—atunci și nevinde se ajutor nici dintr-o parte au picat, nu fiește cum, ci până la moarte se apăra, nici biruiaș de arme, ci stropiști de mulțimea Turcilor.»

Părăsit de Europa creștină, Stefan cel Mare trece la Sniatin, în Polonia, „unde fu văduț, cu cățiva de-ași lui măncând într-o crășmă de rînd“¹⁾ și adunând aci pe Moldovenii refugiați se pune la goana Turcilor, pe cari îl fugăresce peste Dunăre. Stăruie a înjgheba cuația Puterilor nordice: a Lituaniei, Poloniei, Moscoviei și a Tătariei în contra Turcilor. Din cauza intrigilor soției a doua a țarului Moscoviei în contra fiicei lui Stefan cel

¹⁾ A. D. Xenopol, Istoria Românilor, t. IV, f. 73.

Mare, tratările de cualiție se zădărnicesc, și Ștefan cel Mare este silit a opri soliștarului împreună cu meșterii italieni, ce treceaū din Italia prin Moldova în Rusia.

Regele polon intră în anul 1497 în Moldova spre a o cuceri și a o supune, dar este bătut cu desăvârșire în pădurea de la Cosmin, lângă Cernăuți, când, în urma mai multor devastări în Polonia din partea lui Stefan cel Mare, se încheează un tratat de pace vecinică între Moldova și Polonia.

Boala lui Stefan-cel-Mare, un reumatism articular împreunat cu rănilor învecinate de la picioare, primite la asediul cetăței Chilia și Cetatea Albă, cum și bătrânețea înaintată, făcând pe Stefan-cel Mare neputincios de a și urma politica. Si atunci în boala sa de moarte, se arăta, după cum relatează medicul său Leonardi Massuri: teribil și prudent în acelaș timp. Cu două dile înaintea morții sale, boerii adunați se certau, nevoind a recunoaște pe Bogdan ca succesorul său. Atunci, lăsă să fie transportat pe locul «Direptăiei» afară din oraș, poruncește decapitarea boerilor rezvrătiți și recomandă de a se supune Turcilor, cari sunt cei mai puternici și înțelepți. Reîntors în palat, moare în deplină liniste. Dice cronicarul Grigore Urechia: „Iară înaintea săvârșirei sale, chiemat-aū vladică și toți sfetnicii săi, boerii mari și alții, toți cățări aū prilejit, arătându-le cum nu vor putea ține țara, precum o aū ținut-o el; ci, socotind de căt toți mai puternici pe Turci și mai înțelepți, aū dat învețătură să se inchine Turcului”

Ștefan cel Mare a fost, deci, nu numai un general mare, ci și un însemnat politic, căutând tot dă-ună de a isola pe inimicii săi, încheiând cu unii tratate de pace și de supunere, spre a putea

lovi cu atât mai sigur în dușmanul cel mai periculos. Ca militar, îl admirăm în alegerea genială a terenului și timpului de luptă și în întrebuițarea tuturor mijloacelor de apărare, ca în bătălia cu Matei Corvin la Baea, în bătălia de la Rahova cu Turcii, cum și de la Bătălia de la Cosmin.

Ca copil al timpului său, Ștefan cel Mare nu înceta de a mulțumi lui Dumnezeu pentru isbândă repurtată asupra dușmanilor și a zidi o mănăstire sau biserică.

După luarea cetăței Chilia începu a zidi mănăstirea Putna, în care se află mormântul său; după bătălia de la Rahova, biserică din Vaslui și casele domnești, «cară se cunoștea uincă pe vremea» cronicarulu Gr. Urechiă, după răsboiul de la Rimnic, biserică de la Bădăuți și de la Hîrlău, împreună cu curțile domnești. Dice Gr. Urechiă, că Stefan cel Mare „a zidit 44 de mănăstiri și biserici.”

Nu trebuie însă să ne explicăm zidirea mănăstirilor de pe aceea vreme numai din motive curat religiose. În mănăstiri se concentrau atunci toată inteligența și arta țării; ele erau adeverate cetăți de apărare, zidite fiind pe la poalele muntilor, pe cursul riurilor și pe înăltimi, și întărite cu ziduri groase, cu metereze și turnuri de apărare, în care se refugia populația în timp de invasii.

Din clădirile vechi, au rămas până în ziua de astăzi numai mănăstirile și bisericile zidite de Voievozi și boerii români. Numai aceste monumente ne-au păstrat mormintele eroilor români din trecut și astfel năsa făcut posibil să ști și a avea mormântul lui Stefan cel Mare, celuia mai mare erou Moldovean, care, cât va trăi poporul

român, va fi obiectul celei mai mari venerațiuni și amintirea unuī trecut frumos, scump și glorios.

Intre zidurile și turnurile învechite și cărunte ale acestor mănăstiri, contemplarea pioasă a acestor morminte de eroi de secole întregi te subjugă; o lume întreagă trece dinaintea noastră, desfășurându-ne faptele mărețe și isbeneștile trecute, și, îndurerăți la amintirea epocii gloriose a lui Ștefan cel Mare, la restriștea cে 'i-a urmat, primim cu uimire la acea dramă a trecutului nostru :

„La poalele Carpaților
 Sub acest vechiū mormēnt
 Dormī eroū al Românilor
 O Ștefan, eroū sfânt !
 Ca sentinile falnice
 Carpații te păzesc
 Si de sublima-ți glorie
 Cu secolii șoptesc.“

V. Alexandri.

Când Moldova se afla în decadență, când domnia turcească deveni a-tot puternică și influența grecească generală în țară, în secolul al 18-lea, amintirea lui Ștefan cel Mare era mai mare în țară. Atunci, un călugăr necunoscut până în diua de astă-dăi ținu uu necrolog, una din cele mai frumose creațiuni oratorice românești pe mormentul lui Ștefan cel Mare din mănăstirea Putna.

„Ce minte aşa bogată în gânduri—dice anonimul orator—ce meșteșug aşa de icsusit la împlinirea cuvântului să pótă împodobi atâtea risipe ale vrășmașilor, atâtea sfărimări de cetăți, atâtea zidiri de locașuri sfinte și atâta întelepciune a acestui bărbat, carele cu vitejie ne-a apărat, cu în-

țelepcinne ne-a ocârmuit și în cât a trăit, voinicia noastră și fericirea a înflorit?. În dilele lui strâmbătatea era năbușită și legată, dreptatea săracului cel bogat nu o putea îneca, cel puternic nu o putea călca, cel de neam nu o putea pone gri. Cumpăna prin care se cumpănea și, era la mijloc de față. Curtea lui deschisă: sermanul asuprît și văduva, dreptatea lor lui o arăta și. O vreme fericită! O stăpânire luminată! O țară norocită! Unde dreptatea să nu mai puțin de cat Domnul stăpânește! O viață fericită! O obiceiuri de aur! Odulce stăpânire, între cari strămoși nostri au petrecut! Oare veți mai veni vr'odată? Oare ne vom mai invrednici și noi a vă avea? Oare ați fost numai și ați trecut, lăsându-ne nouă numai o amară poamenire de voi? Atâtă e dulce dreptatea la o stăpânire, și atâtă-i strâmbătatea de amără, în cât noi, după atâta veacuri pe un Domn drept plângem atunci, când pe cei strâmbi sau și uităm, sau nu ne aducem aminte de ei fără numai să-i hulim!»

Iar poporul roman, în suava sa poesie, cântă neîncetat despre straja lui Movilă Burcel:

„Dar în vîrfu-i să te așezi
 Ca stejar să privighiezi,
 Si Tatarii de-i vedea,
 Cău intrat în țara mea,
 Tu să strigi cât ce-i putea:
 Săi Stefane, la hotare,
 Cău intrat sabie în țară.
 Cătunici ești te-oî auđi,
 Ca un smeu m'oîu repezi
 Si nici urmă-ă rămânea
 De Tatarii în țara mea.”¹⁾

¹⁾ Poesii populare de V. Alexandri, 1866.

Cu redeșteptarea noastră națională, a căreia consecință a fost unirea pe vecie a Moldovei și Munteniei sub numele de România, Ștefan cel Mare devine eroul tuturor Românilor și memoria lui se împrospetă cu o tărie mare. Tinerimea română universitară din Viena și București se adună în anul 1871, 15 August la mormântul lui Ștefan cel Mare din mănăstirea Putna, în Bucovina, spre a sărbători aniversarea de patru sute de ani de la moartea lui, a depune omagiile sale pe mormântul celuia mai mare erou Român și «a suge puterea, ce susține pentru bine și adevăr, și ce îvorăște pe la mormintele oamenilor mari.»¹⁾

Serbarea se săvârși în modul cel mai demn. Venitău reprezentanți din toate locurile locuite de Români, din România, din Ardeal și Ungaria, căci, în «împreunarea amintirei trecutului cu năzuințele și speranțele în viitor, Ștefan cel Mare încetase de a fi eroul unei părți a țărilor locuite de Români»^{2).}

Un arc mare de triumf cu inscripția: «Memoriei lui Ștefan cel Mare, mentorul neamului, înfrumuseță intrarea în mănăstirea împodobită. În fața mormântului lui Ștefan cel Mare, se aşează pe un piedestal negru, urnele comemorative cu diferite inscripții, ca «Eroului, Invincătorului, Apărătorului Esistenței Române, Scutului creștinătăței, etc. etc. Flămurile doamnelor din Bucovina, din România (Iași), au fost legate de cloanele mausoleului de la mormântul lui Ștefan cel Mare. În sunetul clopotului Buga, un clopot uriaș, încă de pe vremea lui Ștefan cel Mare, începu solemnitatea religioasă; se cântă «Imnul lui

¹⁾ A. D. Xenopol, Cuvântarea festivă, f. 187.

²⁾ Xenopol, ibidem.

Ştefan cel Mare», compus de Vasile Alexandri, când toţi cei de faţă cădură în genuchi, și d. A. D. Xenopol ţinu cuvântarea festivă. Când era să se sfârşească solemnitatea, cu cântarea «vecinica-l amintire» locotenentul colonel Boteanu din armata română în deplină uniformă, luă un standard în dreapta să și cu o voce din cele mai emoționate manifestă pe pămîntul străin austriac sentimentele bravei armate române, pe care o reprezenta, și sărută cu devotiiune mormîntul marelui erou.¹⁾

Cu două-decări de ani în urmă, egumenul Arhimond Bortnic al mănăstirei Putna ceru de la guvernul austriac din Cernăuți, ca mormîntul lui Ștefan cel Mare să se descopere și rămășițele acestuia mare Domnitor să se așeze într-o criptă aşa construită, ca pelerinii cei din toate olaturile Moldovei să se adune la acest mormînt al eroului, nu numai mausoleul din afară să l vadă ci chiar siciul și reliquile.» (Archiva guvernului austriac).

Guvernul austriac ordonă, în anul 1856, descoberirea tuturor mormintelor din mănăstirea Putna. Ancheta, ce se compunea din un membru al consistoriului metropolitan, un impiegat al guvernului din Cernăuți, un inginer al statului și un medic, începe lucrările în 12 Noembrie 1856.

Ne oprim la mormintele din naosul sau templul bisericei, unde este mormîntul lui Ștefan cel Mare și să vedem ce să descoperit în aceste rămășițe ale trecutului. Ne vom ține aci de procesul verbal oficial al anchetei, cum și de descrierea unui martor ocular, publicată într'un calendar din 1857 din Iași.

„Naintea astrucării mormintelor, comisia orân-

¹⁾ Convorbiri Literare, pro. 1871.

dui de a depărta tot arinișul din astă parte a bisericei, într'o adâncime până unde numai de cât ar trebui să se vadă toate mormintele, câte s'ar fi aflând pe astă lature a bisericei. Se vădură două bolte în stânga, A doua din dimineață se mai află o boltă: a lui Petru și Bogdan, fiul lui Ștefan cel Mare, și în partea despre răsărit căte o boltă neregulată. Se săpa în dreapta.“

«Incordarea e mare, dice martorul ocular», și se exprimă pe fața tuturor asistenților. Se dă de un corp al unei pietre netede, grăse și care seamănă cu un mare. Peatra se descopere mai departe, căci lucrătorii chiar și din a lor propriu strămur și îndoeșc puterile, spre a scoate țărina de pe lângă peatră. Se descoperă o lespedă mare ca de șapte palme și largă ca de $3\frac{1}{2}$ palme și lucrată din daltă. Ea este acoperemântul unui mormânt zidit din peatră albă cioplită. Nu e mai mult îndoeală, acesta este locul răpaosului remășițelor lui Ștefan cel Mare.“

«Pe imprejur și fără de a mai atinge mai departe mormântul acesta, se fac încercări de numai este vreun mormânt. Sferdelele de fer, întrebuițate spre acest scop, ajung pe sub mausoleul lui Ștefan cel Mare până în păreții bisericei și într'o adâncime aşa de mare, în cât mai de desupt nu se mai poate să fie un mormânt.

«Aci ajunsă încordarea tuturor la cel mai mare grad, dice martorul ocular, și tacerea, ce urmă un minut, fu atât de adâncă și universală, în cât se audia cum bate inima în fiecare piept și cum clipeala aceasta fu întru adever sacră.»

„Comisarul politic făcu acum întrebarea la acel eclesiastic și consistorial, de poate să se ridice acum chiar și lespeda de pe mormânt. Acesta,

însă, răspunse că nu, până ce nu se va face ceremonialul bisericesc. Se chiamă, deci, întregul sobor mănăstiresc. Archimandriții, ieromonachi și diaconi, se îmbrăcară toti în ornate prețioase și vechi veșminte date încă de însuși Ștefan cel Mare acestei mănăstiri și lăudă toti în maini făclii, iar diaconi cu cădelniții înconjurără mormântul lui Ștefan cel Mare și săvârșind serviciul religios, opt Români puternici se scoară în adeneime, unde era mormântul, și, de și cu greutate, însă de o dată ridică lespeda de pe mormânt.»

„Nu se vedură, dice martorul contemporan, cumă ochi fără lacrimi și chiar și pe cei de alt neam, cari se aflau de față, și văd cu adevărat uruți și cutremurați în cea mai adâncă adâncime a inimii lor. Mărcată și lungă nedumerie e o intrerupse abia «vecinica pomenire», intonată acum de întregul sobor călugăresc, în acompanierea tuturor clopotelor mănăstirei, care efectuă o comună lăcrimare și plângere în tot coprinsul cuvântului.»

„Spre a se vedea, dice mai departe martorul ocular, cuprins de un aer sacru și reverențios în apropierea rămășițelor lui Ștefan cel Mare, numai trebui alt motiv de cat a se fi uitat la bieții noștri țărani, cum ei, la descoperirea mormântului, ca de un instinct sacru mânați, toti cu lacrami pe genunchi picară, puindu-și mânila la piept, ca la rugăciuni. Fetele lor erau schimbate ca la o videnie sfântă și tăcerea cea generală, în biserică urmă acum și care se mai înăltă primăcompanierea duiosulu sunet al clopotelor mănăstiresc; era, într'adevăr, o scenă de acele mărete și sfinte, cari numai în fantasia cea mai mănoasă se pot închipui.»

„În mormînt dice procesul verbal oficial, se vedea numai partea cea mai mare a capulu, și aceasta întoarsă cu partea despre grumaz, spre apus și sub manta domnească încă unele oase, cu un oareși-care sicriu și 13 șine late de fier. Mirea fu foarte mare. Prepusul, cum că mormîntul lui Ștefan cel Mare fu cercat, reliquele sale atinse și prețioasele de pe denele luate, se exprimă îndată de toți membrii comisiei și se hotărî să se caute în arhiva mănăstirei, de nu se află unde-va vre-o însemnare despre asta. Se găsi între hârtiile vechi o scrisoare a mitropolitului Iacob din anul 7265 (1757) către egumenul de atunci al mănăstirei Putna, din care scrisoare se cunoaște cam cu încredințare, că prepusul este intemeiat. Scrisoarea aceasta este următoarea :

„Cuvioase Egumene a Putnei kyr Benedict. Întru d-lui Ispravnicul de Suceava, că aș venit la mănăstire și aș desgropat mortul acela unde aș fost prepusul și n'aș găsit altă nemică, afară de acele ce ne arată molitfa sa Dionisie în răvașul său: bine aș făcut de aș venit și n'avem nicăi o părere de rău, de vreme că aș eșit mănăstirea de prepusul ce era; și molitfei sale Dionisie, răspuns pe carte nu i-am mai făcut, însă, spune mclitfei sale din gură, că am înțeles toate, câte mi-aș scris și toate pietricelele cele ce s'aș aflat și inelele și sărgele și boldurile și altele ce s'aș aflat, toate să le pecetluești la un loc. Si să puș pe Rafail argintarul ca să ia măsură de pe coroana ce este la Maica Precista cea făcătoare de minuni, și de pe coroana mîntuitorulu Cristos, ce este tot întru aceeași icoană, pe o hârtie, cât și coroana de mare și fără floră, numai mărimea lor, și atât pietricelele și inele, cât și măsurile coroanelor cui om

da credință, să ne trimeteți. Însă, să cauți, împreună cu părinții soborului, că este o punghă cu margăritare, pecetluită cu pecetea noastră și să o deschideți și să luați dintr'însa 500 fire de mărgăritare, care să fie tot de un fel și de o potrivă, și mai sunt, nu știu 2 sau 300 fire de mărgăritare cu nechotul, ce au cădut de pe aer și să ne trimiteți mărgăritarul tot odată, atât cele 500 fire, cât și cele cu nechotul, dimpreună **cu lucrurile ce s'aű aflat pe mort**; că am socotit să facem coroana Maicei Precistei și Domnului Christos altă făptură și исcusită și mai frumoasă și să o împodobim cu pietrele cele și cu mărgăritare».

Această scrisoare se trecu în procesul-verbal și mormântul se acoperi. Ancheta a pus următoarele întrebări: ce să se facă provisori cu mormintele descoperite ale prinților și princeselor și cum să se lasă mormântul lui Ștefan cel Mare, până la o altă hotărire?

Se decise, ca mormintele să se lasă așa cum sunt, numai rămășițele scoase din ele să se pue în sicriu nouă, fără însă a se acoperi cu țărină. Mormântul lui Ștefan cel Mare, însă, să se acopere cu un vîl mare de doliu și de-asupra sa să se puie 4 candaliere de argint, cu faclă mară și o sfintă cruce în mijloc pe o evanghelie. Timpul solemnității s'a fixat pe luna Maiu 1857, care însă n'a avut loc, guvernul fiind de altă idee.

Obiectele toate n'aű fost scoase de mitropolitul Iacob, căci scrisoarea misterioasă amintește numai de pietre scumpe, inele și nici de loc de coroană, sabie, etc. Aceste lucruri aű fost de sigur prădate de Vasile Vodă Lupul și de ginerile său Timuș, când Vasile Lupul a stricat mănăstirea Putna, căutând după bană.

FINE.

